

ВИДИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Жеков Д.В.,

здобувач кафедри цивільного права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Наукова стаття присвячена дослідженню реорганізації юридичної особи та її видам за цивільним законодавством України. Досліджено законодавчу базу, а також чинне законодавство, яке регламентує процедуру реорганізації та її види. На підставі проведеного аналізу запропоновано авторське бачення проблематики.

Ключові слова: юридична особа, реорганізація юридичної особи, приєднання, виділ, поділ, перетворення, злиття.

Жеков Д.В. / ВИДЫ РЕОРГАНИЗАЦИИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ ПО ГРАЖДАНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ / Национальный университет «Одесская юридическая академия», Украина

Научная статья посвящена исследованию реорганизации юридического лица и ее видам по гражданскому законодательству Украины. Исследована законодательная база, а также действующее законодательство Украины, регламентирующее процедуру реорганизации и ее виды. На основании проведенного анализа предложено авторское виденье проблематики.

Ключевые слова: юридическое лицо, реорганизация юридического лица, присоединение, выдел, разделение, преобразование, слияние.

Gekov D.V. / TYPES OF REORGANIZATION OF LEGAL ENTITIES FOR CIVIL LEGISLATION OF UKRAINE / National University «Odessa law academy», Ukraine

The scientific article is devoted researching of reorganization of legal entity and its kinds on the civil legislation of Ukraine. The specific of rialto relations supposes permanent adaptation of activity of legal entity of any legal form to the requirements of rialto. In such terms legal entities are created, operate and cease, including during reorganization. Author pays attention, that during reorganization of legal entities a civil legislation the special attention is spared adjusting of processes of reorganization, legal continuity and guarantees of rights for creditors. The classifications of legal entities presented in scientific literature are analyses. Author investigated classification on the sign of transition of property, will of owner, and on a quantitative sign (enlargement and reduction of legal entity), and also the variants of groupment of types of reorganization of legal entities which are presented in literature that is executed on the criterion of will of owner and pointing of law. Legislative decisions over of five types of reorganization are brought: confluence, joining, division, selection, transformation. Author paid attention to function of agreement on confluence of legal entities, that distinguishes this form from legal entities. Around to the example of confluence of two joint-stock companies two variants of their association are brought. Author investigate transformation as a form of reorganization of legal entities causing the change of legal form that appeared in the Ukrainian legislation in 1991. In the article is represented a scientific discussion about the law consequences of transformation from the point of view of legal continuity. Paid attention to that during reorganization by joining one legal entity other joins that reorganized, and other ceases, that distinguishes this form from confluence. Author investigated a selection as transition on distributive balance of part of property, rights and duties of legal entity, and also its law consequences from the point of view of legal continuity. On the basis of making researching an author draws conclusion about reorganizations as forms of stopping of legal entities and features of its separate kinds.

Key words: legal entity, the legal entity reorganization, merger, isolated, division, transformation, association.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Діяльність юридичної особи будь-якої організаційно-правової форми в ринкових відносинах вимагає постійного пристосування до потреб цивільного обігу. Особливо це стосується комерційних організацій, які створюються, діють і припиняються, в тому числі й при реорганізації. Регулюванню процесів реорганізації, правонаступництву і гарантіям прав кредиторів при реорганізації юридичних осіб цивільним законодавством приділяється особлива увага [9, с.117]. Припинення діяльності юридичної особи важливе з точки зору не тільки існування суб'єкту цивільних відносин, але й визначення юридичної долі її прав та обов'язків. Якщо у випадку з ліквідацією юридичної особи все більш-менш зрозуміло, бо з її припиненням припиняється її правосуб'єктність, то у випадку з реорганізацією ситуація складніша, оскільки залежно від виду реорганізації змінюється й обсяг прав та обов'язків та і взагалі визначається відповідний суб'єкт цих відносин. Тому питання про види реорганізації потребує більш ґрунтовного вивчення.

Інститут юридичної особи був предметом досліджень багатьох відомих вчених, таких як С.С. Алексєєв, Ч.Н. Азімов, А.Б. Венгеров, Д.В. Боброва, В.І. Борисова, С.М. Братусь, О.М. Вінник, О.В. Дзера, А.С. Довгера, О.Р. Кібенко, В.М. Коссак, В. М. Кравчук, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, Р.А. Майданик, В.К. Маушов, В.С. Мартем'янов, О.А. Підпригора, О.А. Пушкін, Н.О. Саніахметова, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.О. Харито-

нов, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич, В.С. Щербина. Разом із тим, якщо йдеться про види реорганізації, спеціальні дослідження цього аспекту існування юридичної особи майже відсутні.

Аналіз ст. 104 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) дозволяє стверджувати, що законодавець закріпив такі форми реорганізації, як злиття, приєднання, поділ, перетворення. При цьому в разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників. Окремо регламентується виділ (ст. 109 ЦК України).

Стаття 56 ГК України вказує на злиття, приєднання, виділ, поділ, перетворення діючої (діючих) господарської організації, що можна віднести до форм реорганізації.

У науковій літературі представлені декілька класифікацій видів реорганізації юридичних осіб.

М.І. Кулагін, досліджуючи інститут реорганізації юридичних осіб у зарубіжному законодавстві, робить висновок про те, що реорганізація юридичних осіб, незважаючи на різні терміни, використовувані в законодавстві європейських країн, в основному може бути розділена на три види: злиття (при якому дві або декілька компаній об'єднуються в одну нову), поглинання (коли декілька компаній приєднуються до існуючої юридичної особи, при цьому не відбувається створення нового суб'єкта права) і розділення (юридична особа ділиться на два або декілька нових суб'єктів права). Приведена класифікація може бути доповнена й іншими формами реорганізації, наприклад виділенням, що припускає передачу від однієї особи частини майна знов створеному суб'єкту права без припинення діяльності вже існуючої компанії [6; 1, с. 38-39].

К.Т. Трофімов пропонує залежно від волевиявлення власника види реорганізації поділяти на: добровільні (за рішенням учасників, власників або уповноваженого органу), примусові (за рішенням компетентного державного органу) і вимушені (викликані зміною чинного законодавства) [12].

У літературі також пропонувалася класифікація видів реорганізації шляхом об'єднання окремих видів у групи. При цьому перша – укрупнення товариства, коли на основі двох або декількох юридичних осіб створюється одна більша, поглинаюча раніше існуючі (сюди можливо віднести злиття і приєднання). Друга – розукрупнення, при якому на основі однієї створюються дві або декілька нових. Виділення – вид реорганізації, при якому товариство, яке реорганізується зберігає свій статус, але шляхом передачі частини прав і обов'язків, які йому належать, товариству, яке створюється [13].

Г.С. Шапкіна пропонувала п'ять видів реорганізації поділити на дві групи. До першої належать розділення і виділення. Реорганізація в тому і в іншому випадку відбувається або по волі засновників (учасників) юридичної особи чи її органу, уповноваженого на те засновницькими документами, або незалежно від волі юридичної особи, за рішенням уповноваженого державного органу. У рішенні визначається строк реорганізації, тому, якщо засновники (учасники), уповноважений ними для цієї мети орган або орган самої юридичної особи не здійснять реорганізацію в зазначений строк, суд за позовом уповноваженого державного органу призначає зовнішнього керівника юридичною особою, якому доручає проведення реорганізації. Зовнішній керівник наділяється правами органу юридичної особи, яка реорганізується. Відповідно до поставленого перед ним завдання він складає розділовий баланс, а також установчі документи юридичної особи, яка утворюється. Баланс і установчі документи затверджуються судом, і це затвердження служить необхідною підставою для здійснення реєстрації юридичної особи, яка засновується.

Другу групу складають злиття, приєднання і перетворення. Ці три види реорганізації відбуваються у випадках, встановлених законом за рішенням самої юридичної особи з попередньої згоди уповноваженого державного органу. При перетворенні складається передаточний акт [9, с. 117-118].

Чинне законодавство України розрізняє п'ять видів реорганізації: злиття (дві і більше юридичних осіб перетворюються на одну), приєднання (одна або декілька юридичних осіб приєднуються до іншої), розділення (юридична особа ділиться на дві або більше юридичних осіб), виділення (із складу юридичної особи виділяються одна або декілька юридичних осіб, при цьому юридична особа, з якої сталось виділення, продовжує існувати), перетворення (юридична особа однієї організаційно-правової форми трансформується в юридичну особу іншої форми).

При злитті дві або більше юридичні особи, об'єднуючи своє майно, права й обов'язки, утворюють одну юридичну особу. Це відбувається в добровільному порядку. При цьому виражається внутрішня воля юридичних осіб, що зливаються, втілена в рішеннях їх вищих органів (наприклад, загальних зборів акціонерів). Зовні воля на злиття повинна виражатися шляхом укладання договору про злиття між двома або більше юридичними особами. Проте юридичні особи, що уклали договір про злиття, не виступають як засновники нової юридичної особи, тому що їх злиття не припускає продовження їхнього самостійного існування. Злиття диктує необхідність об'єднання всього майна юридичних осіб і тим самим припинення їхнього існування як самостійних суб'єктів.

При такій процедурі договір про злиття виконує роль договору про створення юридичної особи, але укладатися він буде не між її учасниками, а між юридичними особами, які підлягають припиненню після завершення цього

процесу, тобто виключаються з єдиного державного реєстру. Учасниками ж нової юридичної особи виступають учасники тих юридичних осіб, що припинилися шляхом злиття. Цей договір строковий, він діє до державної реєстрації нової юридичної особи, створеної в процесі злиття. У змісті цього договору повинні знайти відображення порядок і умови злиття, порядок конвертації акцій акціонерних товариств, що зливаються, якщо ними будуть акціонерні товариства, тощо. Після вирішення питань вищими органами кожної з юридичних осіб, що зливаються, мають бути проведені загальні для їх учасників збори, на яких затверджується установчий документ нової юридичної особи та обираються її органи (для товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, акціонерних товариств, кооперативів) або покладається ведення справ на учасника товариства (для повних та командитних товариств). Завершується процес злиття занесенням запису до єдиного державного реєстру про створення юридичної особи і про припинення юридичних осіб, що зливаються [11]. Запис про припинення юридичних осіб, які злились, вноситься реєструючим органом до єдиного державного реєстру юридичних осіб автоматично.

Досліджуючи особливості процедури злиття акціонерних товариств (далі – АТ), С.Н. Ландкоф описував дві форми злиття. Можливе злиття двох АТ, що припиняють своє роздільне існування як самостійних юридичних осіб, без ліквідації їх справ і створення нової юридичної особи замість тих, що припинили своє існування. Можлива й інша форма, коли одне АТ припиняється як юридична особа, але без ліквідації його справ, і весь його актив із пасивом передається іншому АТ [8, с.208].

Аналізуючи норми Цивільного кодексу РРФСР 1922 року, В.Ю. Вольф вказував, що під злиттям слід розуміти як приєднання одного акціонерного товариства до іншого (absorption, incorporation), так і випадки утворення нового товариства замість тих, що зливаються (Fusion, fisione), хоча юридична природа обох випадків абсолютно різна, оскільки в першому випадку припинення товариства, що приєднується, супроводжується лише (і те не завжди) збільшенням основного капіталу товариства, що приєднує. А в другому випадку припинення двох товариств супроводжується процесом створення нового товариства [2, с. 145].

Реорганізація юридичної особи у формі розділення здійснюється шляхом державної реєстрації знову виниклих юридичних осіб. Реорганізація юридичної особи у формі розділення вважається завершеною, а юридична особа такою, що припинила своє існування, з моменту державної реєстрації всіх юридичних осіб – правонаступників реорганізованого суб'єкта.

Згідно зі ст. 108 ЦК України перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми. У разі перетворення до нової юридичної особи переходить усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи.

Перетворення як форма реорганізації юридичних осіб з'явилося в українському законодавстві з прийняттям у 1991 році Закону «Про підприємства в Українській РСР». Відповідно до ст. 34 цього Закону при перетворенні одного підприємства в інше до підприємства, яке щойно виникло, переходять усі майнові права й обов'язки колишнього підприємства. Визначення перетворення юридичної особи як форми реорганізації, де виникає правонаступництво, викликало дискусію. Так, В. Вітушко, розглядаючи проблему правонаступництва при перетворенні державного підприємства в орендне, вважає цей процес не реорганізацією, а скоріше ліквідацією державного підприємства, що не породжує правонаступництва [3, с. 64-68; 7]. Проти цієї позиції висловився С.Б. Пугінський, на думку якого в цьому випадку відбувається правонаступництво в повному обсязі у сфері зобов'язальних відносин, за винятком договору розрахункового рахунку, укладеного з банком

[10, с. 5-6; 7, с. 54]. Деякі науковці зазначають, що перетворення підприємства в іншу організаційно-правову форму відрізняється від реорганізації за двома ознаками: 1) суб'єктний склад залишається незмінним; 2) відсутнє правонаступництво. При перетворенні не відбувається зміни однієї юридичної особи на іншу, а видозмінюється лише організаційно-правова форма підприємства.

Перетворення юридичної особи здійснюється шляхом державної реєстрації знову створеної юридичної особи- правонаступника. Державну реєстрацію правонаступника здійснює реєструючий орган, який зареєстрував правопередника. Перетворена юридична особа вважається такою, що припинила своє існування з моменту державної реєстрації знову створеної юридичної особи [4, с. 100].

Перетворення є зміною організаційно-правової форми юридичної особи. Крім того, законодавство може містити імперативні норми про можливі випадки перетворення.

Приєднання передбачає, що до однієї юридичної особи переходять усі права й обов'язки іншої (приєднуваної) юридичної особи на підставі передатного акту. Причому юридична особа, що приєднує, реорганізується, а юридична особа, що приєднується, припиняється [5, с. 83]. Саме тому при реорганізації юридичної особи у формі приєднання до неї іншої юридичної особи перша з них вважається реорганізованою з моменту внесення в єдиний державний реєстр юридичних осіб запису про припинення діяльності приєднаної юридичної особи. На відміну від злиття, в процесі якого припиняють дію всі організації, що зливаються, при приєднанні одна з організацій, що реорганізуються, завжди зберігає свою правосуб'єктність. Іншими словами, результатом приєднання юридичних осіб є те, що одна організація мовби поглинає всі активи і пасиви інших організацій, стаючи універсальним правонаступником по їх зобов'язаннях.

Відмітною властивістю реорганізації у формі приєднання є також та очевидна обставина, що вона не тягне виникнення нових юридичних осіб. У літературі висловлювалась позиція, що віднесення реорганізації у формі приєднання до способів створення юридичної особи уявляється явною помилкою і вимагає відповідного коригування законодавства [5, с. 84].

Згідно зі ст.109 ЦК України виділом є перехід за роз-

подільним балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб. Після прийняття рішення про виділ учасники юридичної особи або орган, що прийняв рішення про виділ, складають та затверджують розподільчий баланс. Суд, що прийняв рішення про виділ, визначає в ньому учасника юридичної особи або вищий орган юридичної особи (власника), який зобов'язаний скласти та затвердити розподільчий баланс. Юридична особа, що утворилася внаслідок виділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, з якої був здійснений виділ, які згідно з розподільчим балансом не перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу. Юридична особа, з якої був здійснений виділ, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які згідно з розподільчим балансом перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу. Якщо юридичних осіб, що утворилися внаслідок виділу, дві або більше, субсидіарну відповідальність вони несуть спільно з юридичною особою, з якої був здійснений виділ, солідарно. Якщо після виділу неможливо точно встановити обов'язки особи за окремим зобов'язанням, що існувало в юридичної особи до виділу, юридична особа, з якої здійснено виділ, та юридичні особи, що були створені внаслідок виділу, несуть солідарну відповідальність перед кредитором за таким зобов'язанням.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі попередні висновки. Реорганізація юридичної особи віднесена в літературі до форми припинення юридичної особи, проте не всі види реорганізації юридичної особи призводять до припинення юридичної особи. Відсутність законодавчого визначення реорганізації та визначення її через окремі види свідчить про їх неоднорідність та різний обсяг правових наслідків, які вони обумовлюють. Головною різницею між окремими видами реорганізації юридичної особи є кількісний склад учасників цивільних відносин та диференціація прав та обов'язків (обсяг правонаступництва) між юридичними особами, які реорганізуються. Кінцевий момент завершення реорганізації пов'язується з державною реєстрацією змін, які відбулись внаслідок реорганізації, тобто внесення змін в єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксёнова Е. В. Реорганизация юридических лиц по законодательству Российской Федерации: проблемы теории и практики [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Елена Валерьевна Аксёнова. – М.: РГБ, 2007. – 162 с. (Из фондов Российской Государственной Библиотеки)
2. Вольф В.Ю. Основы учения о товариществах и акционерных обществах [Текст]: / В.Ю. Вольф. – М.: Изд-во НКФ СССР, 1927. – 168 с.
3. Витушко В. Право на собственность и новые формы хозяйствования // Хозяйство и право. – 1991. – №10. – С. 64-68
4. Дуканов С.С. Гражданско-правовое регулирование прекращения юридического лица в Российской Федерации РФ [Текст]: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Сергей Сергеевич Дуканов. – М., 2005. – 179 с.
5. Коровайко А.В. Реорганизация хозяйственных обществ. Теория, законодательство, практика [Текст]: учебное пособие / Андрей Викторович Коровайко. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М), 2001. – 112 с.
6. Кулагин М.И. Избранные труды [Текст]: / Кулагин М.И.; Редкол.: Ем В.С., Козлова Н.В., Корнеев С.М., Кулагина Е.В., Панкратов П.А., Суханов Е.А. (Предисл.) – М.: Статут, 1997. – 330 с.
7. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права [текст]: монографія /Ірина Миколаївна Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.;
8. Ландкоф С.Н. Товарищества и акционерные общества [Текст]: Постатейный комментарий положений ГК РСФСР и УССР с приложениями / Самуил Наумович Ландкоф. – Харьков, 1926. – 371 с.
9. Лебединец О.Н. Жизненный цикл юридических лиц (гражданско-правовой аспект) [Текст]: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ольга Николаевна Лебединец. – М., 2000. – 218 с.
10. Пугинский С.Б. Правопреемство при аренде государственных предприятий // Советская юстиция. – 1990. – №8. – С.5-6
11. Спасибо-Фатеева І.В. Цивілістика: на шляху формування доктрини [текст]: вибр. наук. пр. / Інна Валентинівна Спасибо-Фатеева. – Х.:Золоті сторінки, 2012. – 696 с.
12. Трофимов К.Т. Реорганизация и ликвидация коммерческих организаций [текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Кирилл Тимофеевич Трофимов. – М., 1995. – 182 с.
13. Шапкина Г.С. Арбитражно-судебная практика применения федерального закона Об акционерных обществах [текст]:. Вып. 3 / Шапкина Г.С.; Науч. ред.: Басырова З.А.; Редкол.: Витрянский В.В., Суханов Е.А., Чекурова М.В., Якутин Ю.В.; Гл. ред.: Глушецкий А.А. – М.: Изд-во Центра деловой информ. еженедельника «Экономика и жизнь», 1997. – 176 с.